

*Rafael Patxot i Jubert, un mecenatge excepcional**

Joan Ainaud de Lasarte (†)

Molt Honorable Sr. President, Molt Honorable antic Sr. President del Parlament, família Patxot, senyores i senyors. No seria possible parlar de Rafael Patxot i Jubert i, concretament, de la seva obra de mecenatge, sense fer al·lusions a la seva fortíssima figura humana. Com que de fet va ser Ramon Sugranyes, una de les persones aquí presents, qui va tractar-lo més directament, reservo el seu testimoni per a aquesta part de l'evocació. Per tant, em referiré fonamentalment a Rafael Patxot com a mecenes i impulsor de la cultura catalana, especialment de la cultura catalana en un dels moments en què, si no hi hagués hagut homes com Patxot, i en un aspecte diferent Francesc Cambó, que van ajudar a salvar-la, realment després no hauria pogut potser sobreviure. Aquest fet tenia en la figura de la família Patxot uns antecedents remots que breument he d'evocar. L'avi, Ferran Patxot i Farré, com tota la nissaga dels Patxot, era de

* Text inèdit d'una conferència de Joan Ainaud, al Palau de la Generalitat, amb motiu d'un homenatge oficial a Rafael Patxot recordant el vint-i-cinquè aniversari de la seva mort

Sant Feliu de Guíxols, però si en seguim les biografies constatarem un fet aparentment insòlit, i és que havia nascut a Maó el 1812. Fixeu-vos en aquesta data: 1812; en aquell període va haver-hi un exili, un exili que potser des del punt de vista històric no ha estat suficientment estudiat. Va ser l'exili dels catalans que en el moment de la invasió francesa van passar a les Illes i des d'allí van seguir amb angúnia, amb neguit, amb apassionament, tots els episodis del que s'esdevenia al continent. No solament eren homes de lletres, sinó hisendats i molta altra gent els que s'havien refugiat a les illes, terra de cultura catalana, terra ben propera a Barcelona però salvada de les guerres napoleòniques en aquell moment. Per això un fet singular és que la premsa de la Catalunya d'aquells moments en part va desdoblar-se en una premsa de l'exili que com a tal no ha estat mai estudiada. El "Diario de Barcelona", per exemple, i altres periòdics barcelonins i d'altres indrets de Catalunya, van viure en certs moments un desdoblament amb edicions a Barcelona sota domini francès i amb edicions a Mallorca o a Menorca en "zona lliure". És singular pensar que la família Patxot a començament del segle XIX va viure uns fets que són un remot antecedent del que després viuria el mateix Sr. Patxot. Quan Ferran Patxot i Farré va tornar va anar a viure a Sant Feliu de Guíxols, o, més ben dit, entre Sant Feliu de Guíxols i Barcelona, es va trobar amb uns altres fets, perquè naturalment no tots els fets eren de política internacional sinó fets més locals, i va patir el trasbals que va representar per a Sant Feliu de Guíxols la destrucció del monestir, i en general la supressió dels monestirs a Catalunya, i va escriure tres obres que van ser molt famoses en la seva època i que van ser traduïdes a moltes llengües europees i objecte de múltiples reedicions. Em refereixo a la primera, publicada el 1851, que té un títol abrindadament romàntic: es titula *Las ruinas de mi convento*. I aquesta obra va anar seguida de dues altres titulades *Mi claustro*, publicada el 1856, i *Las delicias de mi claustro*, del 1858, un any abans de la seva mort. El seu nét, el Sr. Rafael Patxot, va ser fidel a la memòria de l'avi i, enmig de les múltiples iniciatives de mecenatge que ell impulsà, va crear uns premis d'es-

tudis històrics, polítics i socials anomenats "Concursos Ferran Patxot". Aquesta característica és molt freqüent en l'obra del Sr. Patxot i penso que és una de les connotacions singulars de la seva manera d'entendre el mecenatge no vinculant-lo pas a una vanitat personal, sinó a un servei a un país i a un record a la seva nissaga. Per això també al mateix temps o poc després d'instituir aquests concursos, en creava d'altres, entre els quals un concurs musical per a compositors, encarregat a l'Orfeó Català i dedicat a la memòria del pare, Eusebi Patxot i Llagostera, nat i mort a la vila nadiua de Sant Feliu de Guíxols entre 1846 i 1893. Fixem-nos, doncs, que la vinculació del Sr. Patxot a l'Orfeó Català, del qual repetides vegades se li havia proposat la presidència (que ell sempre va declinar), va fer que pensés d'encomanar la tutoria d'aquests concursos a l'Orfeó. Algunes vegades veiem que els concursos, mecenatges, o suports de diferents ordres es concreten amb el nom d'Institut o Fundació Patxot, però moltes altres vegades és més aviat un altre nom familiar vinculat a la família de la muller, com és el cas de Concepció Rabell, vídua Cibils. Realment darrere de tot això, com és lògic, hi havia l'esperit discret, no protagonístic però fidel al país i a la seva família, del Sr. Patxot. Va venir la primera dictadura i aleshores el Sr. Patxot va actuar amb decisió i d'una manera realment admirable. En primer lloc, assessorant-se amb un conjunt de persones entre les quals cal destacar els noms de Jordi Rubió, d'Eduard Fontserè, i de Josep M. Batista i Roca. La gent, diríem, de la seva generació era més antiga, era la gent del que s'ha anomenat el grup de l'"Avenç", que ha estat un dels grups decisius de cara a la modernització de Catalunya a començament de segle. És un grup en el qual hi havia Jaume Massó i Torrents i Pompeu Fabra, gent que estaven a l'avançada cultural del país, que volien realment establir una vivificació de Catalunya i que tenien dos models fonamentalment, el francès i l'anglès. Hi havia encara un tercer model, el model alemany, que podia ser, per exemple, el model de Prat de la Riba, però que afectava menys Rafael Patxot. El Sr. Patxot va seguir fonamentalment, culturalment, la cultura francesa i la cultura anglosaxona. Per això,

si repassem la col·lecció popular de l'“Avenç”, veiem com era d'important, no solament perquè ens dóna una panoràmica general de la cultura catalana, sinó també dels gustos dels seus col·laboradors, que inclou una antologia de prosistes nord-americans, ja a començament d'aquest segle. Després, l'activitat del Sr. Patxot, ja directament vinculada al mecenatge, la trobem sobretot, com deia abans, en el moment crucial de la primera dictadura, donant suport a una sèrie d'iniciatives. Aquestes iniciatives són inicialment situades entorn de l'Acadèmia de Bones Lletres, d'una llarga tradició en història principalment, però després vora l'Institut d'Estudis Catalans. De fet, l'Institut d'Estudis Catalans i al seu costat els Estudis Universitaris Catalans van poder viure, no dic sobreviure en aquest cas, sinó viure materialment en bones condicions durant la primera dictadura, gràcies a la conjunció de dos fets: d'una banda, la voluntat dels millors elements culturals, als quals donà suport el senyor Patxot, mentre altres s'acollien al mecenatge de Francesc Cambó: pensem, per exemple, en la Fundació Bernat Metge, la Fundació Bíblica o la Fundació Rabínica, però al seu costat i a través dels Estudis Universitaris i de l'Institut d'Estudis Catalans veiem com dins dels Estudis Universitaris es publica la revista dels “Estudis Universitaris Catalans”, realment modèlica, que havia començat abans, a partir del Primer Congrés Universitari Català, i que després, amb la seva vinculació o contacte amb l'Institut d'Estudis Catalans, va conèixer un període realment esplendorós que va des dels anys vint fins a l'any 1936. En aquell moment, la revista, que és una de les revistes històriques més importants que mai s'han publicat a Catalunya, és deguda essencialment al mecenatge del Sr. Patxot. I al costat d'això, moltes altres coses que demostren, a més, com ell tenia una visió global de la cultura catalana. Al costat, per exemple, dels dos magnífics volums del *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, iniciats per Duran i Sanpere amb la col·laboració de Mn. Josep Sanabre, que, a més, fins i tot tipogràficament, són un exemple de bella tipografia i de magnífica presentació, publica també una obra capital: l'assaig sobre les idees fisicomatemàtiques de la Catalunya medieval del

professor Millàs Vallicrosa, que és un dels testimonis més extraordinaris de la història de la ciència en el nostre país i, en general, en el món dels intercanvis culturals entre Catalunya i el món islàmic. Juntament amb totes aquestes obres, n'hi ha moltes altres. Quan Puig i Cadafalch, que havia ja publicat amb un grup de col·laboradors els quatre volums de l'*Arquitectura romànica a Catalunya*, projecta aquesta visió de les seves investigacions en el món internacional, l'any 1935 publica *La geografia i els orígens del primer art romànic* i això ho fa gràcies al mecenatge del Sr. Patxot, que, una vegada més, també dona a aquest llibre la riquesa d'il·lustració i de presentació que l'obra mereixia. És sabut, i no és anècdota imaginària sinó un fet real, i ho sabem pel testimoni de molts historiadors estrangers, que ells havien après a llegir en català per la necessitat de llegir aquestes obres de Puig i Cadafalch. Al costat d'ells seria gairebé innombrable parlar d'altres. Algunes empreses van ser menys reeixides, però mai per culpa del Sr. Patxot. És el cas, per exemple, d'un projecte molt ben planificat, molt ben estudiat, que havia publicat l'any 1911 l'Institut per obra del Sr. Massó i Torrents: el pla de la publicació de les cròniques catalanes. Aquest pla excel·lent estava aturat, i aleshores, donant suport al seu amic ja dels temps de l'"Avenç", Jaume Massó i Torrents, el Sr. Patxot va fer que Massó i un estudiós francès, Louis Barrau Dihigo, publiquessin el 1925 un volum dissortadament sense seguiment normal de les cròniques catalanes, les *Gesta Comitum Barcinonensium*. Alguna vegada s'ha cregut sense fonament que el Sr. Patxot, amb totes les adversitats i des de l'exili, s'havia desentès de la cultura catalana, i això és absolutament fals; ell s'hauria desmentit a si mateix, que és el pitjor que li hauria pogut passar.

Quan als anys vint un jove estudiós aleshores i feliçment entre nosaltres avui, Pere Bohigas, rebia un encàrrec de recerca de manuscrits catalans o d'origen català del Sr. Patxot, i anava en missions a les Illes Britàniques i a París, no ho feia simplement com un estudiós més que demana una beca o una ajuda, sinó perquè el Sr. Patxot considerava que des d'un punt de vista de planificació i de programació general del que era la reivindicació d'una cultura calia

donar a conèixer al món i establir les bases de documentació a la Biblioteca de Catalunya d'aquests fons i per això Bohigas va començar a fer aquestes recerques i a portar tot aquest material aquí. Actualment és un material molt valuós per a la Biblioteca de Catalunya i una part d'aquest material va aparèixer ja en uns reports preliminars a les pàgines dels "Estudis Universitaris". Hi ha també tot un altre sector de la seva activitat que va lligat a la investigació històrica més pura i, en aquest aspecte, l'obra exemplar del Sr. Ramon d'Abadal, la *Catalunya Carolíngia*, va ser possible també en l'aparició dels dos primers volums, abans, durant i després de la guerra, gràcies al mecenatge i a l'interès personal del senyor Patxot. No es tractava tampoc d'un simple mecenatge material i econòmic, que ja hauria estat lloable, sinó que, a més, el motivava l'interès personal per aquestes coses. Una de les persones que el va tractar i conèixer més, el geògraf Josep Iglésies, explica que en algunes d'aquestes fundacions, a Barcelona, el Sr. Patxot s'hi posava una taula de treball per a ell. Això és molt important, és a dir, no era simplement l'amo que va de visita de tant en tant per a veure què fan els altres, sinó que és la persona que considera que això és un lloc de treball, i, per tant, ell s'hi reserva taula per a anar-hi també a treballar quan pot i això és tot al llarg d'aquestes activitats. I també paral·lelament és el cas del món de les ciències naturals. Ell havia començat a Sant Feliu de Guíxols dedicant-se a un aspecte molt diferent, encara que complementari, que era un estudi de la pluviometria. Evidentment la comarca de Sant Feliu de Guíxols és una comarca que de vegades pateix la sequera, i, per tant, els fenòmens meteorològics hi tenen i hi han tingut sempre una importància tant al mar com a la terra, i per això ell va establir una primera estació meteorològica a Sant Feliu de Guíxols i va fer després una publicació científica i sistemàtica de la pluviometria a Sant Feliu. Després va mirar més enlaire, va mirar al cel, i va comprar un magnífic equatorial per a estudiar també els astres i entremig es va dedicar a una cosa menys estudiada que estava a mig camí, almenys òpticament, del cel i de la Terra, em refereixo als núvols. Ell es va dedicar a l'estudi científic dels núvols, va

saber treure un rendiment extraordinari de la fotografia en relació amb els núvols i per totes les seves relacions internacionals va pagar la publicació en diferents llengües, entre les quals, naturalment, el català, d'un atlas internacional dels núvols. Les circumstàncies desafortunadíssimes de la guerra d'Espanya han fet que una part d'aquest material, però no tot, s'hagi perdut o almenys hagi estat substat a l'estudi dels investigadors catalans. Josep Iglésies i el seu sogre Eduard Fontserè se'n planyien sovint i no van acabar de veure el final d'aquesta història difícil i penosa com tantes històries de la cultura i de la història en general del nostre país. Però sí que voldria explicar, abans d'acabar, com tot aquest mecenatge del Sr. Patxot no ha estat simplement un mecenatge esporàdic, puntual, casual, sinó que realment ha arrelat molt més del que algunes persones poden pensar en la cultura general del país i per això voldria donar-ne un testimoni directe, encara que molt petit, però jo crec que de vegades val la pena de fer un mostreig de les coses per a comprendre fins a quin punt l'obra d'una persona pot ser decisiva en aquesta difusió i en aquesta permanència en una cultura que en definitiva és cosa de tots. Voldria recordar, per exemple, que, quan jo era molt jove, en el moment en què un altre dels col·laboradors i amics de Rafael Patxot, Josep M. Batista i Roca, s'ocupava a la vegada de problemes de folklore, però no de folklore en el sentit postís de la paraula, sinó realment en el sentit d'esperit del poble, de tradicions culturals arrelades en el poble català i per això estava reunint material per a un refranyer català, al mateix temps, de cara a l'educació cívica dels catalans, va introduir el que ell havia vist segons el model anglès a les Illes Britàniques pel que feia a l'escoltisme i, aleshores, va fer-ne l'adaptació a Catalunya, i una de les coses fonamentals dintre de l'escoltisme va ser evidentment l'estudi de la natura. Una cosa que ara sembla que els ecologistes han redescobert, però que, de fet, havia estat descoberta feia molts segles, per bé que en aquell moment l'escola no ho fes habitualment: l'observació de la natura i concretament els problemes de la meteorologia, els núvols. Aquells nois ben joves aleshores fèiem pràctiques d'aquest caràcter. I què fèiem

servir per a estudiar els núvols? Fèiem servir l'*Atlas* del Sr. Patxot. Més endavant, com hauria estat possible la consulta i l'estudi de tants aspectes, per exemple de la història medieval a Catalunya, sense poder disposar d'aquell volum deliciós titulat *Sobiranes de Catalunya?*, que és un aplec de biografies de reines de Catalunya, no dic de reines catalanes, perquè n'hi havia de moltes menes, però de sobiranes que van regnar a Catalunya, i que va ser possible a través de l'Acadèmia de Bones Lletres, gràcies també al mecenatge de Rafael Patxot. Allí hi ha biografies de la reina Maria, muller del rei Alfons el Magnànim, o de la reina Elionor de Sicília, o d'aquella singular persona difícil d'acceptar però apassionant que és Sibila de Fortià, i encara d'altres figures menys importants. Tampoc no era possible la formació històrica, estar al corrent realment del que era la cultura i la història medieval de Catalunya i la postmedieval, sense les pàgines d'aquella revista dels "Estudis Universitaris Catalans" a la qual he fet referència abans. I, finalment, en el món concretament que podia afectar-me d'una manera més directa, el món de l'art romànic, com hauria estat possible realment conèixer totes aquestes coses sense les publicacions degudes al mecenatge del Sr. Patxot i la capacitat investigadora d'estudiosos com Puig i Cadafalch? I encara recordaré, i això és un gest del Sr. Patxot de l'any 1962, o sigui ben poc abans de la seva mort, quan se celebrava a Barcelona l'Exposició Internacional d'Art Romànic del Consell d'Europa i, gràcies als germans Solé, que estaven vinculats en aquell moment, d'una banda, al meu antic món de l'escoltisme, però que també, de l'altra, estaven vinculats amb les fundacions i institucions que persistien del Sr. Patxot, es va poder ofrenar cadascun dels investigadors estrangers que venien per treballar en aquesta exposició amb un exemplar de *La geografia i els orígens del primer art romànic*. Per tant, vull recalcar dos aspectes: un, com va ser decisiva en un moment tràgic i decisiu de la continuïtat de la cultura catalana l'acció decidida, planificada i seriosa del Sr. Patxot, i com d'aquesta voluntat del Sr. Patxot les possibilitats depenien moltes vegades de les circumstàncies. Per tant, jo crec que és més que justificat que Catalunya li rendeixi aquest i

segurament molts altres homenatges, i que una de les seves obres que queden encara pendents tingui una continuïtat. Gràcies a un dels seus col·laboradors, Lluís Bonet Garí, un dels seus grans programes, el de la Masia Catalana, s'ha salvat, i està confiat al Centre Excursionista de Catalunya, però sense gent que hi treballi suficientment i seriosament pot quedar interromput. El mateix Lluís Bonet Garí va publicar un volum molt notable, molt interessant, de les masies del Maresme, però la voluntat del Sr. Patxot, i crec que tenia tota la raó, volia anar més enllà. No solament volia agafar totes les comarques de Catalunya en l'aspecte físic de les masies, sinó agafar l'estudi de la masia també en l'aspecte humà i social, perquè ell considerava que la masia només era la cara externa d'una forma de vida, però aquesta forma de vida començada en la família i a través de la família es reflectia en aquesta forma de la vida rural catalana, la vida rural del camp i de la muntanya. Un altre tema i un dels problemes pendents que desitjo molt ferventment que arribi a bon port és el problema de l'Obra del Cançoner Català. Si per un costat ell es preocupava que s'aplegués tota la informació possible sobre les masies, la informació possible sobre els monuments romànics i sobre la ciència i sobre la meteorologia, també s'interessava per un aspecte molt espiritual, el de la cançó popular que, per un costat, estava lligat amb el record del pare en aquest aspecte de la música, però també amb les formes literàries. En aquesta obra del Cançoner, hi van col·laborar uns més gratuïtament que altres, molts estudiosos catalans, i d'aquest aspecte, durant un llarg període, se'n va ocupar l'Orfeó Català, en un moment en què l'Orfeó Català aglutinava molts aspectes, no solament musicals sinó culturals de la vida catalana. De moment aquest material no és accessible i realment seria molt desitjable que ho fos també d'accessible i fos el dia de demà i, sinó el de demà, almenys el de demà passat, a l'abast d'aquell poble que de fet continua les tradicions que van formar la cançó popular catalana. Jo crec que, de cara al futur, el millor homenatge que podríem fer a la memòria del Sr. Patxot seria, d'una banda, que l'Institut d'Estudis Catalans acabés la publicació de la *Catalunya*

Carolingia i la publicació de les cròniques catalanes, dos dels grans programes científics de l'Institut, però que, al mateix temps, també altres institucions emprenguessin l'acabament de l'obra de la masia catalana per un costat i l'obra del Cançoner Popular per un altre. Aquest és l'homenatge que podria ser aleshores un homenatge institucional, però també nacional, que les iniciatives i l'esforç de salvament del Sr. Patxot mereixen i que el país penso que també agrairia. Moltes gràcies.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

Passats vint anys, Josep Massot, monjo de Montserrat, ha editat divuit extenses *Memòries de Missions de Recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, el material del qual és dipositat al monestir de Montserrat. I Joaquim Maluquer i Sostres ha publicat la biografia *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic* (1994). La néta del mecenes, Núria Déletra-Carreras i Patxot, ha editat a Suïssa una breu biografia personal en llengua francesa sobre el seu avi.